

Ajattelun puolustus

Sanna Ryyänen

Lukiossa opiskeleva nuori tuttavani esitteli minulle taannoin digitaalista ruotsin kirjaansa: ”Jos tehtävään vastaa useamman kerran väärin, tää systeemi antaa oikeen vastauksen. Sen takia osa ei viitsi edes yrittää: kun vastauskohtaan laittaa vaikka vain yhden kirjaimen ja painaa riittävän monta kertaa etene-nappia, saa oikeet vastaukset automaattisesti”. Korkeakoulu-fuksi komppasi vierestä: osan opiskelijoista vie mukanaan houkutus laittaa ChatGPT tekemään ohjelmointitehtävät, vaikkei se tarkalleen ottaen ole sallittua – tehtävien tekeminen on kuitenkin paljon nopeampaa ja vaivattomampaa niin. Minä puolestani tunnustin, että esimerkiksi portugalin kielioppisääntöjen miettimisen sijaan kirjoitan yhä useammin laiskasti vähän sinnepäin ja kysyn etenkin monimutkaisempiin lauseisiin auliisti apua ChatGPT:ltä: *”por favor, como corrigir?”*

Sattumoisin samalla viikolla, kun keskustelin nuorison kanssa ajattelun ulkoistamisesta, useamman vuosikymmenen mittaisen opetuskokemuksen omaava filosofian opettaja jakoi kanssani huomioitaan työpaikaltaan eräästä suomalaisesta lukiosta. Osa lukiolaisista kokee hänen mukaansa filosofian opiskelun nykyisin paljon vaikeammaksi kuin ennen – jopa niin mahdottoman vaikeaksi, ettei filosofian parissa oikein jaksettaisi tai haluttaisi pinnistellä lainkaan. Omat keski-ikäiset ikätoverini jakavat puolestaan (monin tutkimuksinkin todistettuja) haasteitaan kirjojen ääreen asettumisessa: pitkäjänteinen keskittyminen tuntuu jatkuvaan moniajoon ehdollistetusta mielestä usein hankalalta, jopa mahdottomalta.

Filosofiaa opiskellessa tai kirjaa lukiessa ajattelua on vaikeampaa ulkoistaa automaattisesti täytyviksi tehtäväkirjoiksi tai tekoälyn kirjoittamiksi koodeiksi. Filosofian niin kuin kirjojenkin äärellä tarvitaan pysähtymistä, pohtimista ja malttavaisuutta – joskus myös pinnistelyä.

Kuvaamani huomioidut ovat arkisia ja sattumanvaraisia. Mielessäni ne ovat kuitenkin kimppuuntuneet ja vahvistaneet huolta siitä, mistä monet ovat jo puhuneet ja kirjoittaneet; huolta siitä, mitä olemme tieteen tahtoon tekevässä ajattelukyvyllämme.

Tämä pieni teksti on pysähtymisen, pohtimisen, malttavaisuuden ja myös pinnistelyn puolustuspuhe; se on kutsu vaalia paneutuvaa ajattelua.

Yksi ajattelukyvyyn käyttämisen ja harjaannuttamisen sinnikkäistä puolustajista oli brasilialainen yhteiskunta- ja kasvatustieteilijä Paulo Freire (1921–1997). Hänen vapautuksen pedagogiikkansa ammennoi yhteisen asioiden ääreen asettumisen voimasta; jatkuvan kysymisen, maailmanlukutaidon harjaannuttamisen ja itseäänselvyyksien taakse pyrkimisen voimasta; dialogin voimasta. Hän kutsui havaitsemaan ongelmia, muotoilemaan niitä koskevaa ymmärrystä, toimimaan niiden ratkaisemiseksi – yhdessä. (Freire 2005.)

Luku- ja kirjoitustaitokaan eivät olleet Freirelle sanojen tekniikkaa vaan yhteiskunnallinen muutosvoima, avain maailman lukemiseen. Kirjan äärellä hän kehotti hakemaan keskustelemaan lukijan asentoa, jossa tekstiä ei aseteta yksioikoisesti omaksumaan tai sivuja hamstraamaan vaan ryhdytään etsimään yhteyksiä ja muodostamaan suhdetta. Tällainen lukeminen on toimintaa, toimijuutta – ajattelun taidetta:

[L]ukeminen ei ole vain *vaeltelua sanojen seurassa*, eikä se myöskään ole sanojen yli *lentämistä*. Lukeminen on sen uudelleenkirjoittamista, mitä olemme lukemassa. Se on yhteyden löytämistä tekstin ja tekstin kontekstin välillä ja samalla tekstin kontekstin yhdistämistä omaan kontekstiini, lukijan kontekstiin. – – [M]inulle tärkeää, aivan välttämätöntä, on kriittisyys. Kriittisyys luo tarvittavan älyllisen kurinalaisuuden, se ohjaa esittämään kysymyksiä siitä, mitä luetaan, mitä on kirjoitettu; kysymyksiä kirjasta, tekstistä. Tekstin edessä ei pidä alistua eikä nöyrystellä. Tavoitteena on haastaa teksti, vaikka sitä rakastaisikin, eikä niin? Asettua konfliktiin tekstin kanssa. Viime kädessä tämä vaatii paljon. Kyse ei siis ole vain siitä, että opiskelijat määrätään lukemaan kirjan luku toisensa jälkeen, vaan siitä, että heidät haastetaan kohtaamaan teksti vakavasti. (Freire & Shor 2008, 22, käännös portugalista SR, kurssiivit alkup.)

Freire oli kriittisen ajattelun airut. Sellaisia myös tämä aika tarvitsee erityisen kipeästi. Elämme monien samanaikaisten – päällekkäisten ja lomittaisten, paikallisten ja globaalien – kriisien aikaa. Ilmastokriisi kiihtyy ennennäkemätöntä vauhtia, sodat jättävät jälkeensä pohjatonta kärsimystä ja

horjuttavat globaalia turvallisuutta, kansanmurhat tekevät säälimätöntä tuhoaan, yhteiskunnat polarisoituvat, demokratia ajautuu aina vain syvempään kriisiin, äärioikeisto ja fasismi vahvistavat jalansijojaan ympäri maailman. Listaa voisi jatkaa sivukaupalla. Etenkään nyt ei olisi varaa hivutautua enää askeltakaan kauemmaksi yhdestä inhimillisistä kyvyistä kaikkein ainutlaatuisimmasta: kyvystä ajatella avarasti, luovasti, viipyillen, viitseliäästi, kysyen, kriittisesti, perin juurin pohtien. Tuota kykyä tulee kaikin keinoin vaalia ja harjaannuttaa sen sijaan, että sitä ylenkatsotaan tai suorastaan halveksutaan – sellaistaikin kun jo kohtaa.

Mutta eikö olisi aivan perusteltua väittää, että yksioikoiset kriittisen ajattelukyvyyn puolustuspuheet alleviivaavat juuri sitä länsimaista rationaalisuutta ja järjen ylivaltaa, joka jo kerran irrotti meidät yhteydestä ihmisenä olemisen kokonaisvaltaisuuteen; irrotti yhteydestä enemmän-kuin-ihmisen maailmaan; teki meistä valtiaita rinnallaeläjien sijaan?

Freire kyllä korosti, että kriittisen ajattelun kyky on nimenomaan maailmassa ja maailman kanssa olemista, maailmasta oppimista, kokonaisuena ihmisenä suhteisiin asettumista, kykyä kuvitella toisenlaisia maailmoja. Mutta kuitenkin: kuten esimerkiksi dekoloniaalinen teoreetikko Catherine E. Walsh (2015) ja feministinen kasvatustieteilijä bell hooks (1992) ovat muistuttaneet, Freiren ajattelu ammensi latalalaisamerikkalaisten ajattelusuuntausten rinnalla vahvasti myös eurooppalaisista teoria-perinnoistä ja niiden länsimaisen rationaalisuuden kolonialistisiin hierarkioihin juurtuvasta modernin projektista – ja sieltä myös tulevat Freiren ajattelun sokeat pisteet. Jos Freire eläisi edelleen, hänen voisi arvella avartaneen ajatteluun intersektionaaliseen, feministiseen ja dekoloniaaliseen suuntaan. Nyt se jää meidän tehtäväksemme. Meidän tehtävämme on muistaa ne tiedot ja ajattelun taidot, jotka koloniaalinen katsanto on sulkenut ulos. Meidän tehtävämme on muistaa sorron monet toisiinsa kietoutuvat tasot. Meidän tehtävämme on muistaa, että kriittinen reflektio tarvitsee rinnalleen luovuuden, kehollisuuden, tunteet, kuvittelukykyyn – esimerkiksi siihen tapaan, miten Minna Salami kirjoittaa aistivoimaisesta tiedosta:

Tarvitaan sellainen näkökulma tietoon [ajatteluun], joka tuo yhteen luovuuden ja rationaalisuuden, kvantitatiivisen ja mittaamattoman, älyllisen ja tunneperäisen. Ilman tunnetta tiedosta [ajattelusta] tulee ummehtunutta, ilman järkeä siitä tulee summittaista. – Tarvitaan tietoa [ajattelua], joka koskettaa yhtä lailla sisältä ja ulkoa – Aistivoimaista tietoa [ajattelua]. (Salami 2020, 28.)

Ajattelun puolustus – sen pitää olla puolustuspuhe kyvyille olla maailmassa kokonaisena, mieli–ruumis-dikotomiasta irrottautuen; puolustuspuhe yhtä lailla luovuudelle ja kuvittelukyvyille kuin järjenkäytölle; puolustuspuhe kyvyille olla empaattinen ja solidaarinen; puolustuspuhe kyvyille lukea maailmaa mutta myös olla maailmassa – kanssa, kietoutuneena.

*

Lukiolainen, jonka kanssa käymästäni keskustelusta aloitin, kertoi muuten vihaavansa digitaalisia oppikirjoja ja niiden tehtävien valmiita vastausvaihtoehtoja. Hän kertoi rakastavansa oikeita kirjoja ja lukemista ylipäätään. Ja toinen, se korkeakouluopiskelija, esitteli käsin kirjoitettuja muistiinpainovihkojaan ja kertoi tenteistä, joissa lasketaan ilman funktiolaskimia ja laskukaavaoppaita. Pitää osata ajatella itse.

Ajattelen, että esimerkiksi nämä ovat pieniä toivon pilkahduksia.

LÄHTEET

- Freire, Paulo 2005. Sorrettujen pedagogiikka. Suom. Joel Kuortti, port. alkuteos 1968. Tampere: Vastapaino.
- Freire, Paulo & Shor, Ira 2008. Medo e ousadia. Cotidiano do professor. Alkuteos 1986. Rio de Janeiro: Paz e Terra.
- hooks, bell 1992. bell hooks speaking about Paulo Freire – the man, his work. Teoksessa Peter Leonard & Peter McLaren (Eds.) Paulo Freire – A Critical Encounter. New York: Routledge, 145–152.
- Salami, Minna 2020. Aistien viisaus. Suom. Sini Linteri. Helsinki: S&S.
- Walsh, Catherine E. 2015. Decolonial pedagogies walking and asking. Notes to Paulo Freire from AbyaYala. *International Journal of Lifelong Education* 34 (1), 9–21. DOI: <https://doi.org/10.1080/02601370.2014.991522>

